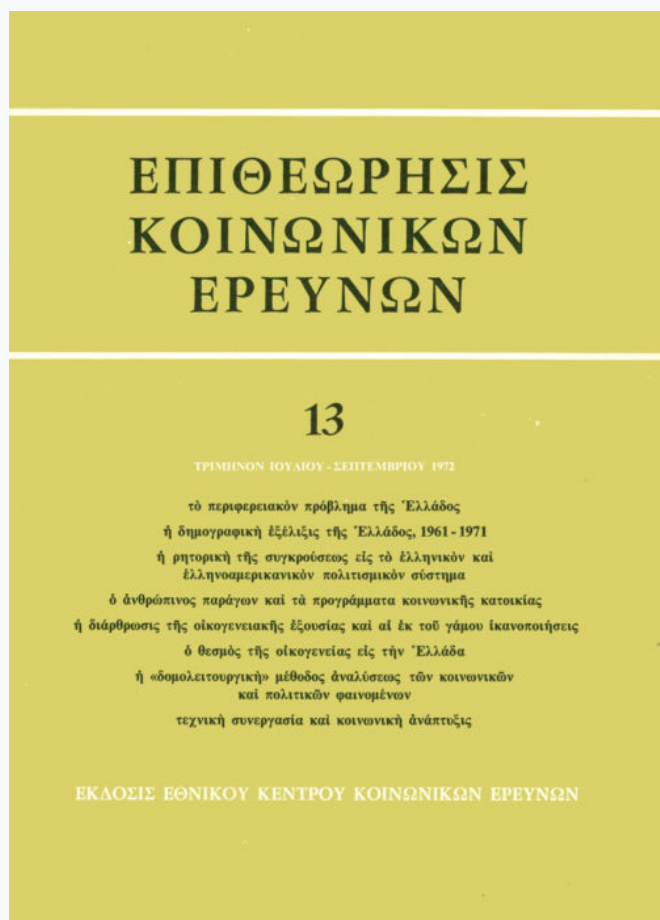

The Greek Review of Social Research

Vol 13 (1972)

13

Η "δομολειτουργική" μέθοδος αναλύσεως των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων: (Κριτική θεώρηση)

Πανταζής Τερλεξής

doi: [10.12681/grsr.496](https://doi.org/10.12681/grsr.496)

Copyright © 1972, Πανταζής Τερλεξής

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Τερλεξής Π. (1972). Η "δομολειτουργική" μέθοδος αναλύσεως των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων: (Κριτική θεώρηση). *The Greek Review of Social Research*, 13, 103–112. <https://doi.org/10.12681/grsr.496>

ή «δομολειτουργική» μέθοδος αναλύσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων

(Κριτική Θεώρηση)

υπό

Πανταζή Τερλεζή

Καθηγητοῦ Πολιτικῆς Ἐπιστήμης
Institute of Technology, New York

οἱ βασικὲς ιδέες
τῆς «δομολειτουργικῆς» θεωρίας

Οἱ ἐμπνευστὲς τῆς «δομολειτουργικῆς» ἢ γὰρ συντομία «λειτουργικῆς ἀναλύσεως» (structural-functional analysis) προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν ἓνα θεωρητικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο νὰ μποροῦν νὰ συμπεριλάβουν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἀνθρώπινη δράση σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τῆς ἐκφάνσεις. Συναμα φιλοδοξοῦν νὰ ἀπαντήσουν στὰ ἐρωτήματα: «Πῶς ἀλλάζουν οἱ κοινωνίες, πῶς ἐξελισσονται ἀπὸ παραδοσιακὲς σὲ ἐκσυγχρονισμένες». Ἡ λειτουργικὴ ἀνάλυση προσπαθεῖ νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐρευνα τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ δρῶντος ἀτόμου (σὺν κατόχου «ρὸλων») μὲ τὶς εὐρύτερες κοινωνικὲς δομές. Προσπαθεῖ νὰ δῇ τὴν ἀτομικὴ δράση μέσα στὰ εὐρύτερα δομικὰ πλαίσια. Ἐνὼ δὲν ἀγνοεῖ τὴν ἀπομονωμένη συμπεριφορά, ἐν τούτοις δὲν ἀπορροφᾶται ἀπὸ αὐτή. Ἐπιχειρεῖ μιὰ πανοραμικὴ σύνθεση τῶν σχέσεων καὶ τῶν λειτουργιῶν ποὺ ὑπάρχουν μέσα σὲ ὀρισμένα κοινωνικὰ πλαίσια. Γι' αὐτὸ συνδέεται στενὰ (κατ' ἄλλους ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος) μὲ τὴ θεωρίαν «ἀναλύσεως συστημάτων».

Ἡ λειτουργικὴ θεώρηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων βασικὰ τονίζει καὶ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὰ ἀ λ λ η λ ο - ε ξ α ρ τ ῶ μ ε ν α στοιχεῖα ποὺ συνθέτουν ἓνα κ ο ι - ν ω ν ι κ ὸ σ ὖ σ τ η μ α. Συγκεκριμένα, ἐνδιαφέρεται γιὰ δύο κυρίως πράγματα: (α) τὸν κοινωνιολογικὸ χαρακτήρα καὶ τὴν φύση τῆς δομῆς (Τί εἶ ν α ι;) καὶ (β) τὴ λειτουργικὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ συγκεκριμένη δομὴ καὶ στὰ ἄλλα συστατικά μέρη, τὶς ἄλλες δομές, τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος (Τί κ ά ν ε ι;).

Ἡ προσοχὴ τοῦ ἐρευνητοῦ συγκεντρώνεται στὸν καθορισμὸ καὶ τὴν ἀνάλυση τῶν λειτουργιῶν ἐκείνων ποὺ εἶναι «ἐπιτακτικῆς»¹ φύσεως, κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ Parsons, καὶ θεωροῦνται ἀπαραίτητες γιὰ τὴν ἐ π ι β ί ω σ η τόσο τῆς κάθε δομῆς ὅσο καὶ τοῦ γενικώτερου συστήματος τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ μέρος.²

Ἡ «λειτουργικὴ» θεωρία, ὅπως ἔχει διατυπωθῇ ἀπὸ τοὺς κοινωνιολόγους Parsons, Shils, Moore, Levy καὶ Merton καὶ ὅπως χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τοὺς Almond, Powell, Mitchell, Apter καὶ Deutsch γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, βασίζεται σὲ τρεῖς προϋποθέσεις, τρεῖς βασικὲς ιδέες:

1. «Κατευθυντήριες τάσεις» κατὰ τὸν Ἀμερικανὸ πολιτολόγο Gabriel Almond.

2. Δὲν θὰ ἦταν σκόπιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ ἐπεκταθοῦμε στὴν περιγραφή τῶν λειτουργιῶν. Γιὰ μιὰ τέτοια θεώρηση ὁ ἀναγνώστης πρέπει νὰ συμβουλευτὴ περισσότερο ἐξειδικευμένες ἐργασίες. Ἐδῶ ἀρκεῖ νὰ σημειώσουμε ὅτι «θεμελιώδεις» λειτουργίες τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος θεωροῦνται αὐτὲς ποὺ ἔχουν σχέση α) μὲ τὴ διατήρησιν τῶν προτύπων, β) τὴν π ρ ο σ α ρ μ ο γ ῆ, γ) τὴν ἐ κ π λ ῆ ρ ω σ η τῶν σκοπῶν καὶ δ) τὴν ὁ λ ο κ λ ῆ ρ ω σ η τοῦ συστήματος.

α) τὸ «ἀναπόφευκτο» ἢ τὴν «ἀναγκαιότητα» τῶν λειτουργιῶν, β) τὴν «ἀλληλεπίδραση» τῶν μερῶν-μονάδων τοῦ συστήματος καὶ γ) τὴν «ἐξισορρόπηση» τοῦ συστήματος.¹

Ἡ «δομολειτουργικὴ» λογικὴ μπορεῖ κατὰ ἓνα πολὺ γενικὸ τρόπο νὰ ἐκφραστῇ μὲ τοὺς ἐξῆς δύο συλλογισμοὺς:

I.

(1) Ἄν πρόκειται τὸ σύστημα Σ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ διατηρῇ τὴ μορφή Μ, τότε πρέπει νὰ συντελοῦνται «θεμελιακὲς» λειτουργίαι, ὅπως π.χ. οἱ $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$.

(2) Τὸ σύστημα Σ ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τὴ μορφή Μ.

Ἄρα συντελοῦνται οἱ «θεμελιακὲς» λειτουργίαι $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$.

II.

(1) Ἄν συντελοῦνται οἱ «θεμελιακὲς» λειτουργίαι $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$, τότε αὐτὸ κατορθώνεται μὲ τὶς ὑπάρχουσες δομές.

(2) Οἱ «θεμελιακὲς» λειτουργίαι $\Lambda_1, \Lambda_2, \dots \Lambda_x$ συντελοῦνται.

Ἄρα οἱ «θεμελιακὲς» λειτουργίαι συντελοῦνται ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες δομές.

Σὲ ὅ,τι ἀκολουθεῖ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε μερικὲς ἀσυνέπειες, κενὰ καὶ παρερμηνεῖες γύρω ἀπὸ τὶς βασικὲς αὐτὲς ιδέες. Συνεχίζοντας θὰ ἐξετάσουμε τὶς ἀμφιβολίας πού ἔχουν ἐκφραστῇ ἀπὸ ἐπιστήμονες τῆς Δύσεως σχετικὰ μὲ τὴν ἀδυναμία τῆς λειτουργικῆς ἀναλύσεως νὰ ἐξηγήσῃ τὸ φαινόμενο τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Τέλος, θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε μερικὲς βασικὲς διαφορὰς ἀνάμεσα στὴ «δομολειτουργικὴ» θεώρηση καὶ στὴ μαρξιστικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψη μὲ σκοπὸ ἵσως νὰ τὶς δικαιολογήσουμε.

α. Ἡ ἀναγκαιότητα τῶν λειτουργιῶν. Ἡ ιδέα τῆς ἀναγκαιότητος τῶν λειτουργιῶν σημαίνει ὅτι τὸ κάθε κοινωνικὸ σύστημα διαμορφώνεται καὶ ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπο πού νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματοποιήσῃ ὁρισμένους ἀπαραίτητες, «ἀναγκαῖες» καὶ γι' αὐτὸ «πιτακτικὲς» λειτουργίαι πού θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ διατηρήσῃ τὴν ταυτότητά του.

Συμφωνία ἀνάμεσα στοὺς κοινωνιολόγους σχετικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν λειτουργιῶν αὐτῶν καὶ τὴν συμβολὴ τους στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Levy, γιὰ παράδειγμα, ἀναπτύσσει ἓνα σύστη-

μα ἐννέα λειτουργιῶν. Ὁ Parsons ἐπεξεργάζεται ἓνα σχέδιο τεσσάρων λειτουργιῶν. Τὸ σχῆμα τοῦ Parsons θεωρεῖται τὸ ἐπικρατέστερο, κυρίως γιὰτὸ Levy καὶ οἱ ἄλλοι, μολοντὶ ἀναφέρονται σὲ περισσότερες κατηγορίες λειτουργιῶν, τελικὰ χρησιμοποιοῦν τὶς τέσσερες βασικὲς λειτουργίαι τοῦ Parsons.

Ὅλοι ὁμως συμφωνοῦν στὸ ὅτι οἱ λειτουργίαι γιὰ νὰ συντελέσουν στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος πρέπει νὰ εἶναι ὁρισμένης φύσεως καὶ νὰ πραγματοποιοῦνται κατὰ ὁρισμένο τρόπο. Κι' αὐτὸ γιὰτὶ δὲν συμβάλλουν ὅλες οἱ λειτουργίαι στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος.

Πρέπει, δηλαδὴ, νὰ γίνῃ κάποια διάκριση μεταξὺ λειτουργιῶν πού συντελοῦν στὴ διατήρηση τοῦ συστήματος, στὴ σταθεροποίησίν του, καὶ λειτουργιῶν πού συντελοῦν στὴ διατάραξη τῆς ὑπάρχουσας ἰσορροπίας, στὴν ἀλλαγὴ του.

Ἡ «λειτουργικὴ» τυπολογία στὴ δευτέρῃ περιπτώσει μιλάει γιὰ δυσλειτουργίαι τοῦ συστήματος. Αὐτὸ τὸ κάνει γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τὶς δραστηριότητες καὶ τὶς διαδικασίες πού προκαλοῦν ἄμεσα ἢ ἕμμεσα τὴ διατάραξη τῆς ἰσορροπίας τοῦ συστήματος. Μὲ ἄλλα λόγια μιλάμε γιὰ «δυσλειτουργικὲς λειτουργίαι». Αὐτὸ φαίνεται κάπως παράξενο καὶ ἀντιπατικόν.

Κατὰ πρῶτο λόγο σ' αὐτὴ τὴν κατηγορίαι λειτουργιῶν φαίνεται νὰ ὑπεισέρχονται ἀξιολογικὰ κριτήρια. Ἡ ἔκφρασις «δυσλειτουργικὴ λειτουργία» ἀνάμεσα σ' ἄλλα θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ ὅτι σημαίνει πὼς μιὰ διαδικασία εἶναι ταυτοχρόνως «κακῆς» καὶ «καλῆς» φύσεως. Καὶ αὐτὸ καθόλου δὲν ἀποκλείεται νὰ συμβαίνει. Ἐδῶ, ὁμως, προκύπτει τὸ ἐξῆς διπλὸ πρόβλημα: πρῶτο, πὼς θὰ καθορίσουμε τὸ εἶδος τῆς λειτουργίας πού συντελεῖται καί, δεύτερο, σὲ περίπτωση πού ἡ ἰσορροπία τοῦ συστήματος διατηρεῖται, μὲ ποιοὺς κριτήριον θὰ ἀποφανθοῦμε μὲ βεβαιότητα κατὰ πόσο μιὰ λειτουργία συμβάλλει στὴ διατάραξη ἢ τὴν ἐξισορρόπηση τοῦ συστήματος. Ἡ ἐλλείψει συγκεκριμένων, ἀντικειμενικῶν κριτηρίων δυσκολεῖ κάθε προσπάθεια νὰ ἀπομονώσουμε τὶς ὑποκειμενικὲς ἐπιδράσεις καὶ προσωπικὲς κρίσεις.

β. Ἀλληλεπίδραση τῶν μερῶν-μονάδων τοῦ συστήματος. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀλληλεπίδραση τῶν μερῶν πρέπει νὰ παρατηρήσουμε τὰ ἐξῆς: Ἡ «ἀλληλεπίδραση» προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ δύο στοιχείων: α) τῶν μερῶν καὶ β) τῶν ὁρίων. Τὸ δεύτερο στοιχεῖο ἐξάγεται ἕμμεσα ἀπὸ τὴν ἐννοία τοῦ «συστήματος». Μόνο ἂν φαντασθοῦμε τὴν ὑπαρξὴ ὁρίων γίνεται κατανοητὴ ἡ ἀλληλοσυσχέτιση τῶν μερῶν μέσα σ' ἓνα «σύστημα» καὶ τότε μόνον τὸ σχῆμα μας θὰ προσδλά-

1. Ἡ δευτέρη καὶ τρίτη προϋπόθεσις, θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθῇ σὰν μία. Προτιμοῦμε ὁμως νὰ ξεχωρίσουμε τὶς ἐννοιες γιὰ νὰ ὑπογραμμίσουμε τὸ νόημα τοῦ «συστήματος».

βη κάποια πρακτική, αναλυτική άξία. Σ' αντίθεση περίπτωση, ή συζήτησή μας γύρω από την έννοια της «άλληλεπιδράσεως» δέν έχει κανένα νόημα. Δέν προσθέτουμε τίποτε κανονύργιο με την διατύπωση ενός προτύπου ανάλυσεως πού άπλως άρκείται στη διαπίστωση ότι «όλα τά στοιχεία στό κοινωνικό σύνολο εύρίσκονται σέ σχέση άλληλεξαρτήσεως και άλληλενεργείας». Τό πρότυπο της ανάλυσεως μας θά πάρη κάποιο νόημα μόνο από τη στιγμή πού θά προσδιορίσουμε και θά κάνουμε πιδ συγκεκριμένη την άμοιβαία τους αυτή σχέση. Ό τρόπος γιά νά τό επιτύχουμε αυτό είναι νά καθορίσουμε τά όρια μέσα στα όποία γίνεται ή δράση και ή άλληλεπίδραση τών στοιχείων πού εξετάζουμε. Και έδω δημιουργείται ή πρώτη δυσκολία. Μή τί κριτήρια θά καθορίσουμε τά όρια; 'Η άπάντηση δέν είναι εύκολη.

"Ας υποθέσουμε την ύπαρξη ενός συγκεκριμένου όριου. "Ας υποθέσουμε άκόμη ότι κάποιο στοιχείο τού συστήματος έρχεται σέ έπαφή και δημιουργεί στενότερες σχέσεις (έρχεται σέ έπαφή συχνότερα) με ένα άλλο στοιχείο πού βρίσκεται έξω από τό σύστημα (στό περιβάλλον) παρά με στοιχεία πού βρίσκονται μέσα στό σύστημα. Μπορούμε νά χρησιμοποιήσουμε τό κριτήριο της «συχνότητος» σάν χαρακτηριστικό δείγμα προσδιορισμού τών όριών τού συστήματος; 'Η άπάντηση σέ πολλές περιπτώσεις, όπως σ' αυτή πού θέσαμε, είναι άρνητική.

Θά μπορούσε κανείς νά άντιτείνη στό σημείο αυτό ότι δέν παίζει ρόλο ή συχνότης τής έπαφής αλλά οι συνέπειες ή τά αποτελέσματα τής έπαφής. 'Η άποψη αυτή υποστηρίζεται από τους όπαδούς της θεωρίας της «ανάλυσεως τών συστημάτων», όταν διατείνονται ότι άν ένα στοιχείο άφαιρεθί από τό σύστημα, τότε όλα τά άλλα στοιχεία τού συστήματος θά υποστούν όπωςδήποτε κάποιου είδους μετατόπιση ή άλλαγή, πού θά έπιφέρει άλλοίωση κάποιας μορφής στη φύση, τό χαρακτηριστή, τη μορφή ή τη θέση τού συστήματος. "Αν δέν συμβή κάτι τέτοιο, τότε πρέπει νά συμπεράνουμε ότι τό στοιχείο πού άφαιρέθηκε δέν ανήκε στό σύστημα. "Αλλά αυτό δέν φαίνεται νά αποτελή άσφαλές κριτήριο. "Όπως γράφει ό Finer:

Οί άλλοιώσεις τού κοναρίου στη βάση τού μυαλού έχουν μηδενική, γιά νά μιν πούμε καμιά, σημασία γιά τόν ανθρώπινο οργανισμό, ενώ ή στήρηση τού δεγνόνου είναι ζωτικής σημασίας. Στην πρώτη περίπτωση κανένα άλλο όργανο τού σώματος δέν θά άντιδράσει στις άλλαγές τού κοναρίου, στην δεύτερη, όμως, περίπτωση ό άνθρωπος θά πεθάνη.¹

Πρέπει όμως γι' αυτό νά υποθέσουμε ότι ό άδένας

στη βάση τού μυαλού δέν ανήκει στό σύστημα-όργανισμό;

Θά μπορούσε βέβαια νά πη κανείς ότι τά όρια τού συστήματος στην περίπτωση τών κοινωνικών σχέσεων είναι άπλως μία νοητή γραμμή πού σύρεται από τόν έρευνητή γιά νά τόν διευκολύνη στούς συλλογισμούς του.

"Αλλά και σ' αυτήν άκόμη την περίπτωση ό τρόπος με τόν όποιο διατυπώνεται ή διάκριση άνάμεσα στα διάφορα κοινωνικά ύποσυστήματα, π.χ. τό πολιτικό, τό οικονομικό, τό πολιτιστικό, κτλ., αφήνει πολλά κενά και δημιουργεί σύγχυση.

γ. 'Η έξισορόπηση τού συστήματος. "Ενα άλλο θέμα πού παρουσιάζει επίσης προβλήματα είναι αυτό πού σχετίζεται με την ίσορροπία ή έξισορρόπηση τού συστήματος. Στο σημείο αυτό πρέπει νά διευκρινήσουμε ότι στις κοινωνικές έπιστήμες, όταν μιλάμε γιά «έξισορόπηση», συνήθως δέν έννοούμε μία κατάσταση πού όρισμένες δυνάμεις προστατεύουν και υπερασπίζον ενώ άλλες προσπαθούν νά διαταράξουν και νά καταλύσουν. 'Η «ίσορροπία» άναφέρεται άπλως στό αποτέλεσμα της εξισώσεως πού επιδιώκεται και συνήθως επιτυγχάνεται βραχυχρόνια (μικρής και πού άπόλυτα θά μπορούσαν άλλοι νά προσθέσουν) άνάμεσα σέ αντίρροπες ή αντίθετες δυνάμεις.

Πρέπει νά υπενθυμίσουμε στό σημείο αυτό ότι σέ τελευταία ανάλυση κάθε συζήτηση γύρω από τό θέμα της έξισορρόπησης και της σταθερότητας ενός συστήματος, είναι άναπόφευκτα συζήτηση γύρω από τό πρόβλημα της άλλαγής. Κάθε ανάλυση τών μηχανισμών διατήρησης τού συστήματος προϋποθέτει ή συνεπάγεται και την ανάλυση τών δυνάμεων και τών παραγόντων πού τό μεταβάλλουν. 'Η άστάθεια, πού βασικά είναι αποτέλεσμα της «ένδημικής δυνατότητας γιά άλλαγή»² πού άναγνωρίζεται ότι ύπάρχει στό κάθε σύστημα, άποτελεί άσφαλώς ένα βασικό στοιχείο ανάλυσεως πού πρέπει νά λαμβάνεται ύπ' όψιν από όσους εφαρμόζουν γενικά τη θεωρία της «ανάλυσεως τών συστημάτων» στην έρευνα τών κοινωνικών φαινομένων.

Στην πράξη, ό βαθμός της άσταθείας, και έπομένως ή πιθανότητα γιά άλλαγή, διαφέρει από σύστημα σέ σύστημα. 'Η πιθανότητα γιά άλλαγή έξαρτάται κυρίως από τό χαρακτηριστήρα τού συστήματος και από τό περιβάλλον του. Αυτό όμως, πού θέλουμε νά τονίσουμε είναι ότι οι ύποθέσεις πού άφορούν τη σταθερότητα τού συστήματος είναι

1. S. E. Finer, «Almond's Concept of the Political System: A Textual Critique», (σ. 3-21), *Government and Opposition*, (Winter), 1969-1970, Vol. 5, No. 1, σ. 11.

2. Talcott Parsons και Edward C. Shils, (eds.), *Towards a General Theory of Action*, Cambridge, Harvard University Press, 1962, σ. 231.

ταυτόχρονα καὶ σχεδὸν αὐτόματα ὑποθέσεις πού ἀφοροῦν καὶ ἀναφέρονται στήν ἀλλαγὴ του. Τὶς περισσότερες φορές ἡ διαφορά πού παρατηρεῖται ἀφορᾷ τὴν περιγραφή καὶ εἶναι θέμα διαφορτικῆς ἐκφράσεως ἢ διατυπώσεως. Διαφορὲς στὴν οὐσία τοῦ ἀντικειμένου δὲν ὑπάρχουν.

Ἡ Parsons ἀναφέρει καὶ περιγράφει δύο εἰδῶν ἀλλαγές πού ἐπισυμβαίνουν μέσα σὲ κάθε σύστημα. Ἡ μὴ ἀφορᾷ τὶς διαδικασίες πού ἀποσκοποῦν στὴ διατήρηση τῆς ἰσορροπίας τοῦ συστήματος. Ἐνα κλασικὸ ἴσως παράδειγμα τέτοιων διαδικασιῶν (ἀλλαγῶν) εἶναι αὐτὲς πού ἀποβλέπουν στὴ διατήρηση τῆς θερμοκρασίας τῶν πουλῶν καὶ ὥρισημόν θηλαστικῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς διαφορὲς συνεχεῖς μεταβολές τοῦ περιβάλλοντος. Εἶναι ἡ διαδικασία πού προσπαθεῖ νὰ «ἐξωγενεώσῃ» τὶς διαφορὲς ἐνδογενεῖς καὶ ἐξωγενεῖς πηγές διαφοροποιήσεων καὶ ἀλλαγῶν πού ἂν ἀφῆνονταν ἀνεξέλεγκτες θὰ μπορούσαν νὰ ἐπιφέρουν οὐσιαστικὲς μεταλλαγές καὶ διαφοροποιήσεις στὴ δομὴ τοῦ συστήματος, ἴσως καὶ τὴν καταστροφὴ του.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλες διαδικασίες πού δὲν συντελοῦν στὴ σταθερότητα ἢ ἐξισορρόπηση τοῦ συστήματος καὶ πού ἀντίθετα προκαλοῦν δομικὲς ἀλλαγές. Ὅτι ὑπάρχουν τέτοιου εἴδους διαδικασίες ἀποτελεῖ γεγονὸς πού κανεὶς δὲν τὸ ἀμφισβητεῖ.

Ἐστὶ ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση τῆς φυσικῆς, παρατηρεῖ ὁ Parsons, ὅπου ἡ μᾶζα τῶν ἀτόμων ἐνὸς ὥρισημένου στοιχείου θεωρεῖται πρότυπο σταθερῆς δομῆς, τὰ συμπεράσματα τῆς συγχρόνου πυρηνικῆς φυσικῆς καταλήγουν σὲ μὴ ἄλλη θεωρία πού ὑποστηρίζει ὅτι διὰ μέσου τῆς πυρηνικῆς διασπάσεως καὶ τῆς ἐνοποίησης οἱ δομὲς τῆς «ἀτομικῆς ταυτότητος» μεταβάλλονται σὲ ἄλλους εἶδους δομικὰ σχήματα.¹

τὸ πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς· ἐπικρίσεις ἀπὸ τὴ Δύση

Ὅπως ἔχουμε ἤδη ἀναφέρει ἀντικειμενικὸς σκοπὸς τῶν «λειτουργικῶν» εἶναι νὰ δημιουργήσουν ἕνα σύνθετο σύστημα ἐννοιῶν, νοημάτων καὶ κατηγοριῶν μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ διατυπώσουν μὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο ἀναλύσεως πού θὰ συμπεριλάβῃ ὅλα τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα. Ἐπάρχουν ὅμως καὶ ἐκεῖνοι, πού ἀμφιβάλλουν ἂν αὐτὸ εἶναι δυνατό.

Ὁ R. K. Merton, καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου

Columbia καὶ μαθητὴς τοῦ Parsons, εἶναι ἀπὸ τοὺς κυριώτερους ἐπικριτὲς τῶν ἀπὸψεων τοῦ δασκάλου του. Ὁ Merton βασικὰ δὲν ἀμφισβητεῖ τὶς βασικὲς ἰδέες καὶ τὶς ἀρχές πάνω στὶς ὁποῖες στηρίζεται ἡ θεωρία. Ὑποστηρίζει ὅμως ὅτι ἡ κοινωνιολογία στὸ σημερινὸ στάδιο ἐξελιξέως δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κατασκευάσῃ ἕνα τόσο γενικὸ σύστημα κατηγοριῶν πού νὰ μπορῇ νὰ ἀναλύσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ σύνολο τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τὸ περισσότερο πού μπορεῖ νὰ ἐπιτύχῃ εἶναι νὰ διατυπώσῃ ἐννοιες καὶ πρότυπα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἐρευνῇ μεμινόμενα κοινωνικὰ φαινόμενα, ὅπως εἶναι στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς ἢ γραφειοκρατίας, τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἡ πολιτικὴ κουλτούρα, κτλ.²

Ἡ ἐμπειρικὴ ἔρευνα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων εἶναι, φυσικὰ, ἀπαραίτητο νὰ πλαισιώνεται ἀπὸ κάποιο θεωρητικὸ περίγραμμα. Ἡ μέση λύση, κατὰ τὸν Merton, βρίσκεται στὴ διατύπωση θεωριῶν «μέσου βεληνεκούς», θεωριῶν δηλ. πού κυμαίνονται μεταξύ τῆς ἐξειδικευμένης, περιωρισμένης, ἐμπειρικῆς μεθόδου ἐρευνῆς καὶ ἐνὸς γενικοῦ θεωρητικοῦ συστήματος.³

Στὶς ἐπιφυλάξεις αὐτὲς τοῦ Merton ἀπαντᾷ ὁ κοινωνιολόγος Moore, ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς «λειτουργικῆς» ἀναλύσεως. Ἐνῶ ἀναγνωρίζει ὅτι γιὰ νὰ ἀναλύσουμε τὶς κοινωνικὲς ἀλλαγές καὶ τὴ «δυναμική» τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πρέπει νὰ ἔχουμε κατανοήσῃ προηγουμένως τὸν τρόπο λειτουργίας τῶν μεμονωμένων κοινωνικῶν δομῶν, ἐν τούτοις δὲν δέχεται πὼς αὐτὸς εἶναι σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ ἀναβάλουμε τὴ διατύπωση μιᾶς θεωρίας πού νὰ λογαριάζῃ τὴ δυναμικὴ φύση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.

Καὶ ἐνῶ παραδέχεται ὅτι εἶναι ἀκόμη δύσκολο νὰ διατυπωθῇ μὲ τὶς γνώσεις πού κατέχουμε μὴ ἱκανοποιητικὴ θεωρία πού νὰ περιγράψῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύτῃ τὸ δυναμικὸ χαρακτῆρα τῶν κοινωνικῶν ἀλλαγῶν, ἐν τούτοις ὑποστηρίζει ὅτι οἱ «δομολειτουργικοὶ» θὰ ἔπρεπε νὰ υποβάλουν συμπληρωματικὲς πιὸ πολὺ παρά διαφορετικὲς ἐρωτήσεις, γιὰ νὰ βροῦν τὶς σαστὲς ἀπαντήσεις.⁴

2. R. K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, The Free Press, 1957.

3. Τὴν τακτικὴ αὐτὴ φαίνεται πὼς ἐφαρμόζουν πολλὰ ἀξιόλογα ὀνόματα στὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς. Ὁ Roy Macridis, κύριος ἐκπρόσωπος τοῦ «ἀναγνωστικοῦ» μεταπολεμικοῦ κινήματος, μολοντὶ παραδέχεται τὶς βασικὲς ἰδέες τῆς δομολειτουργικῆς ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τοῦ Merton ἐφαρμόζει θεωρίες «μέσου βεληνεκούς». Ἐπίσης, ἐργασίες ὅπως τοῦ Maurice Duverger, *Political Parties*, τοῦ Clinton Rossiter, *Constitutional Dictatorship*, τοῦ Friedrich καὶ Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, καὶ τοῦ Lipset, *The Political Man*, δὲν ἀκολουθοῦν, φαίνεται, κανένα γενικὸ θεωρητικὸ σχῆμα.

4. «A Reconsideration of Theories of Social Change», *American Sociological Review*, Vol. 25, No. 6 (Δεκέμβριος 1960), σ. 180-87.

1. T. Parsons, «Some Considerations on the Theory of Social Change» εἰς S. N. Eisenstadt, *Readings in Social Evolution and Development*, London, Pergamon Press, 1970, σ. 98. Τὸ ἄρθρο πρωτοεμφανίστηκε στὰ 1960.

Γενικά πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτό το είδος οι επικρίσεις δεν αποβλέπουν στην άποψη της «λειτουργικής» σαν μεθόδου ανάλυσεως των κοινωνικών σχέσεων, αλλά μάλλον στη βελτίωσή της. Αυτοί που άμφισβητούν τις άρχές της και τη «λογική» της είναι οι μαρξιστές, νεο-μαρξιστές και γενικά οι όπαδοι της «θεωρίας των αντιθέσεων», όπως θα διαπιστώσουμε σ' ότι ακολουθεί.

Η σοβαρότερη έπίκριση της δομολειτουργικής είναι ότι οδηγεί σε μία στατική θέωρηση της κοινωνίας. Αποφεύγει να δώσει άπάντηση στα προβλήματα των κοινωνικών αλλαγών. Ένδιαφέρεται για τις άσημαντες αλλαγές. Είναι συντηρητική. Ο Wayne Hield παρατηρεί ότι η «λειτουργική» ανάλυση μετατρέπει τη «σπουδή των αλλαγών» σε «σπουδή των κοινωνικών προβλημάτων» που η ανάλυση προσπαθεί να υπερπηδήσει.¹ Γενικά σ' αυτήν υπάρχει ή τάση να θεωρηθεί κάθε «άλλαγή» σαν «έπιδημική νόσος» που διαταράσσει την εξισορρόπηση της κοινωνίας.

Η άμερικανική κοινωνική σκέψη και ειδικότερα ή πολιτική έπιστήμη έχει κατηγορηθεί πως πάντα τονίζει περισσότερο και υποστηρίζει τις άξίες της «μεσαίας τάξεως». Στην πραγματικότητα, διατείνονται οι έπικριτές της, ποτέ δεν προσπάθησε σοβαρά να άμφισβητήσει τις έπικρατούσες άξίες της άμερικανικής κοινωνίας. Η προσπάθεια των πολιολόγων της άνακαθεν περιοριζόταν μόνο στην προσαρμογή της έπιστήμης τους στα πραγματικά δεδομένα. Η έμφαση που έδιναν άφορούσε έξωτερικές άνακαταστάσεις παρά ούσιαστικές αλλαγές.²

Ο William E. Conolly, καθηγητής πολιτικών έπιστημών του Πανεπιστημίου του Ohio, π.χ., παρατηρεί:

Πράγματι άληθεύει ότι ή πολιτική έρευνα διεξάγεται μέσα σ' ένα ιδεολογικό πλαίσιο υπό δύο έννοιες. Πρώτον, ή έρμηνεία που δίνεται στα πολιτικά φαινόμενα, όταν έπηρεάζεται από τις υπάρχουσες άξίες, καταλήγει στη νομιμοποίηση ή και στην κριτική της δραστηριότητας των ομάδων που συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία καθώς και στην «όραιοποίηση» τόσο της εικόνας που οι ομάδες αυτές έχουν για τον εαυτό τους όσο και της εικόνας που οι άλλες ομάδες έχουν γι' αυτές. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα, ή αντίληψη του Parsons, για τις δομές της δύναμης παρουσιάζει μία κολακευτική εικόνα για όσους κατέχουν άνωτερες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές θέσεις στην άμερικανική κοινωνία... Η Παρόνεια άποψη προσπαθεί άσφαλώς να διατηρήσει την κοινή γνώμη ίκανοποιημένη με το status quo.³ ... Δεύτερον, πίσω από τις διάφορες έρμηνείες διαφαίνεται άμεσα ή έμφαση κάποια ιδεολογική προκατάληψη. Ο έρευνητής που έπιχειρεί την πολιτική έρευνα και διακατέχεται από γενικές αντίληψεις και άπόψεις, που συμπίπτει να είναι

όμοιες με τις αντίληψεις ώρισμένων κοινωνικών ομάδων... ή που έρχονται σε αντίθεση με τις άπόψεις και τις αντίληψεις άλλων ομάδων, περιγράφει και ανάλυει τα πολιτικά φαινόμενα κατά ένα ώρισμένο τρόπο.⁴

Ο καθηγητής Conolly δεν άποτελεί φυσικά μεμονωμένη περίπτωση. Η άγγλοσαξωνική κοινωνιολογική σκέψη, παρατηρεί ο Άγγλος κοινωνιολόγος και άνθρωπολόγος Leach, έχει την τάση να δανείζεται τα βασικά της νοήματα πιο πολύ από τον Durkheim παρά από τον Pareto ή τον Max Weber.⁵ Κατά συνέπεια, είναι προκατειλημμένη ύπέρ των κοινωνιών που παρουσιάζουν συμπτώματα «λειτουργικής δλοκληρώσεως», «κοινωνικής συνοχής», «πολιτιστικής όμοιομορφίας» και «δομικής εξισορρόπησης». Οι κοινωνίες που συγκεντρώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά θεωρούνται ύγιείς κοινωνίες. Οι κοινωνίες που παρουσιάζουν συμπτώματα διασπάσεως και έξωτερικών αντιθέσεων και συγκρούσεων, που οδηγούν σε γρήγορες αλλαγές, αντιμετώπιζονται σαν «παθολογικές περιπτώσεις».⁶

Έτσι οι έπικριτές της «λειτουργικής» μεθόδου μιλούν για το «μύθος» που έχει δημιουργηθεί γύρω από την άξία της θεωρίας αυτής.⁷

Οι έπικριτές στο σημείο αυτό δεν έχουν άπόλυτα άδικο. Ίσως τα κίνητρα και οι άφειτηρίες από τις όποιες ξεκινούν να είναι διαφορετικές από τα κίνητρα και τις άφειτηρίες των μαρξιστών, όπως θα δώδε συνεχίζοντας, οι παρατηρήσεις τους όμως είναι μέχρι ένα σημείο όρθες. Ένα παράδειγμα: Ο γνωστός Άμερικανός πολιτιολόγος Robert A. Dahl, του Πανεπιστημίου του Yale, για να περιορισθούμε σ' αυτόν, αναφέρεται στη «σταθερότητα» και τη «διατήρηση» του status quo σαν κάτι έπιθυμητό, μία χαρακτηριστική ιδιότητα του κάθε «άνεπτυγμένου», «έκσυγχρονισμένου», «δημοκρατικού» πολιτικού συστήματος. Η «σταθερότητα» για τον Dahl έχει την έννοια της διατηρήσεως όλων των χαρακτηριστικών που συνθέτουν την καλή ή πολιτική, της βασισμένης στα «δημοκρατικά» ιδεώδη της άύσεως.

Αυτό φαίνεται καθαρά σ' όσους ρίξουν μία ματιά

4. Όμοιος.

5. Όσον άφορά τον Weber, και ειδικά στην περίπτωση της άμερικανικής κοινωνιολογικής σκέψεως, αυτό δεν είναι άπόλυτα όρθό. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ή Άμερική τα τελευταία χρόνια «άνακαλύπτει ξανά» τον Weber, όπως φαίνεται και από τον τίτλο της έργασίας του Alfred Diamant, «Max Weber Rejected, Rediscovered, Reformed», ες Ferrel Heady και Sybil L. Stokes (eds.), *Papers in Comparative Public Administration*, Ann Arbor, Mich., The University of Michigan Press, 1962, σ. 59-96.

6. E. R. Leach, *Political Systems of Highland Burma*, London, London School of Economics, 1954, σ. 7.

7. Davis Kingsley, «The Myth of Functional Analysis as a Special Method in Sociology and Anthropology», *American Sociological Review*, Vol. 24, No 6 (December 1959), σ. 757-772.

1. «The Study of Change in Social Science», *British Journal of Sociology*, Vol. 5, No. 1 (Μάρτιος 1954), σ. 1-11.

2. Stephen L. Warby, *Political Science: The Discipline and Its Dimension*, New York, Charles Scribners' Sons, σ. 207.

3. William E. Conolly, *Political Science and Ideology*, New York, Atherton Press, 1967, σ. 15-16.

στήν πρωτοποριακὴν ἔργασίαν του, *Who Governs*. Σ' ἓνα σημεῖο, π.χ., γράφει:

Γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἓνα αἰῶνα, τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ New Haven χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ καθολικὸν δικαίωμα ψήφου, ἀπὸ ἓνα σχετικὰ ὑψηλὸν βαθμὸν συμμετοχῆς στὶς ἐκλογάς, ἀπὸ ἓνα ἄκρως συναγωνιστικὸν δικομματικὸν σύστημα, ἀπὸ εὐκαιρίες ἐλέγχου τῆς διαγωγῆς καὶ τῆς πολιτικῆς τῶν δημοσίων ἀνδρῶν, ἀπὸ ἐλευθερία ὀργανώσεως καὶ ἐκφράσεως καὶ ἀπὸ μιὰ ἐκπληκτικὴν δυνατότητα ἐναλλαγῆς ἀπὸ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο κόμμα, ὅπως ὑπαγόρευαν οἱ σχηματιζόμενες πλειοψηφίαι. Στὸ ἐξῆς ὅταν ἀναφερόμαι στὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ New Haven, θὰ ἔννοῶ αὐτὲς ἀκριβῶς τὰς ιδιότητες πού ἔχω πρὶν λίγο ἀπαριθμήσει σὰν τὰ καθοριστικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. «σταθερότητα» θὰ σημαίνει τὴν ἐξακολούθησιν αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν χαρακτηριστικῶν.¹

μερικὲς διευκρινήσεις

Ὑπερασπίζοντας τὴν «λειτουργικὴν» θὰ ἔπρεπε νὰ κάνουμε μερικὲς διευκρινήσεις.

Πρῶτα-πρῶτα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ λειτουργικὴ ἀνάλυσιν ἂν καὶ λογαριάζει τὴ σταθερότητα τῶν δομικῶν προτύπων, ἐν τούτοις, δὲν ἀγνοεῖ τὴ δυναμικὴ ὑφὴ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Ἄν πρόκειται νὰ μιλήσουμε γιὰ «σταθερότητα» καὶ «ἐξισορρόπηση», τότε πρέπει νὰ μιλήσουμε γιὰ **δυναμικὴ ἐξισορρόπηση**.

Πρέπει, δηλαδὴ, νὰ θεωρῆται σὰν δεδομένο ὅτι τόσο τὰ διάφορα ὑποσυστήματα (πολιτικὸν, οἰκονομικόν, πολιτιστικόν, κτλ.), ὅσο καὶ τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο κινούνται, εἶναι συνεχῶς ἐκτεθειμένα στὶς ἐπιδράσεις διαλυτικῶν, ἀντισορρόπων δυνάμεων. Κἀτὼ ἀπὸ τὴ διαρκὴ αὐτὴ πίεσιν ἡ κοινωνικὴ ὑπόδομη, τὰ κύρια «δομικὰ πρότυπα» δὲν εἶναι δυνατόν ὄχι μόνον νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ λειτουργοῦν μὲ ἐπιτυχία, ἀλλὰ οὐτὲ καὶ νὰ ἐπιβιώσουν, ἂν δὲν ἀναπτύξουν κάποιο ἀντιστάθμισμα, ἓνα εἶδος «ἀντιβίωματος», στὶς ἐξαθροβτικές, διαλυτικὰς αὐτὲς δυνάμεις, πού ἐμφανίζονται μὲ τὴ μορφή τῶν «δυσλειτουργιῶν».

Θὰ ἦταν δηλαδὴ πολὺ ἀπλοῖκὸν νὰ ἰσχυρισθόμην ὅτι ὅλες οἱ διαδικασίαι πού γίνονται μέσα καὶ ἀνάμεσα στὰ διάφορα ὑποσυστήματα, ὀδηγοῦν ἀναγκαστικὰ στὴν «παγίωσιν» τῶν θέσεων, τὴν ἐξισορρόπηση τῶν στοιχείων, τὴν ἁρμονίαν καὶ τὴ σταθερότητα, ὅτι, μ' ἄλλα λόγια, εἶναι πάντοτε ἐνδοκίς γιὰ τὴ διατήρησιν του. Κάτι τέτοιο θὰ ἀπέτρεχε πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἡ «δομολεειτουργικὴ» ἀναγνωρίζει ὅτι σὲ κάθε κοινωνικὸν σύστημα ὑπάρχουν διαδικασίαι, δραστηριότητες καὶ λειτουργίαι πού τείνουν νὰ διαταράξουν τὴν ἁρμονίαν τῶν σχέσεων καὶ τὴν ἐξισορρόπηση τῶν μερῶν του. Δράσιν πού συντελεῖ στὴ διάλυσή του.

Ἡ ἀνάλυσιν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, μ' ἄλλα λόγια, πρέπει νὰ λογαριάζη πάντα αὐτὴ τὴ συνεχῆ

δυναμικὴ πού εἶναι παρούσα σὲ κάθε σύστημα.

Στὴν περίπτωσιν π.χ. τοῦ πολιτικοῦ συστήματος καὶ κάτω ἀπὸ τὸ φῶς αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων, θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναλύσουμε τὰ φαινόμενα τῶν δομικῶν ἀλλαγῶν καὶ τῆς πολιτικῆς σταθερότητος τοῦ πολιτικοῦ συστήματος μὲ τὴν ἐξῆς «δομολεειτουργικὴν» λογικὴν.

Μποροῦμε δηλαδὴ νὰ ποῦμε ὅτι ἓνα πολιτικὸν σύστημα διατηρεῖται **σταθερό**, ὅταν ὁ ἀντίκτυπος τῶν διαλυτικῶν διαδικασιῶν (τῶν «δυσλειτουργιῶν») πού ἀναφύονται εἴτε μέσα στὸ ἴδιον τὸ σύστημα εἴτε προέρχονται ἀπὸ τὸ περιβάλλον (του) ἐξουδετερώνεται, σὲ σημείον πού παρεμποδίζονται ἢ ἀποσοβοῦνται οἱ ἀλλαγές ἢ ἀλλοιώσεις τὶς ὁποῖες ἀλλοίως θὰ ὑφίσταντο οἱ δομὲς τοῦ πολιτικοῦ συστήματος.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος λέμε ὅτι **συντελοῦνται ἀλλαγές** στὶς πολιτικὰς δομὰς, ὅταν σὲ κάθε δεδομένῳ στιγμή οἱ διαλυτικὲς παράγοντες ἢ διαδικασίαι («δυσλειτουργίαι») **ὑπερῖσχονται** καὶ **ὑπερτεροῦν** τῶν παραγόντων καὶ διαδικασιῶν ἐξισορροπήσεως «καλῶν» λειτουργιῶν. Ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ ὀδηγεῖ σὲ ἀνακατατάξεις καὶ ἀναπροσαρμογὰς τῶν «δομικῶν προτύπων» τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Οἱ ἀνακατατάξεις αὐτὲς θὰ ὀδηγήσουν σὲ **νέα ἐξισορρόπηση** διαφορετικῆς ἴσως ποσοτικῆς ἢ ποιοτικῆς μορφῆς.

Στὴν περίπτωσιν πού οἱ διαλυτικὲς παράγοντες εἶναι τέτοιας φύσεως καὶ ἐντάσεως ὥστε παρὰ τὶς καταβαλλόμενες ἀναπροσαρμογὰς καὶ ἀνακατατάξεις οἱ δομὲς νὰ ἀδυνατοῦν νὰ «λειτουργήσουν καλῶς», τότε τὸ σύστημα **διαλύεται**.

Γενικά μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν ἐπικριτῶν τῆς «δομολεειτουργικῆς» θὰ ἐνίσχυε τὴ θέση τους στὸ σημεῖο αὐτὸ μόνον μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ἡ διατήρησις τοῦ συστήματος (τῆς «σταθερότητός» του) θὰ ἦταν **πάντα ἐπιθυμητὴ** καὶ ἡ ἀλλαγὴ του **ἀνεπιθυμητὴ**. Τὸ θέμα, ὅμως, τῆς διατηρήσεως ἢ ὄχι ἐνὸς συστήματος στὴν ἐκάστοτε μορφή του εἶναι θέμα **ἀξιολογικόν**: «Πρέπει δηλ. νὰ διατηρηθῇ ἡ σταθερότητα τοῦ συστήματος ἢ ὄχι;». Ἡ «δομολεειτουργικὴ» θεωρία δὲν δίνει, ἢ τοῦλάχιστον δὲν πρέπει νὰ δῇ ἀπάντησιν.

Ὁ Levy ἐπιανεληγμένα τονίζει ὅτι μὲ τὸ νὰ προσδιορίσουμε τὶς «θεμελιακὰς» λειτουργίαι ἐνὸς κοινωνικοῦ συστήματος δὲν σημαίνει ὅτι ὑποστηρίζουμε ἢ συμπαθοῦμε τὸ status quo.² Ἡ ἀπαρίθμησις τῶν «θεμελιακῶν» λειτουργιῶν δὲν μᾶς λέει τίποτε γιὰ τὴ διάρκεια τῆς ζωῆς τοῦ συστήματος. Οὔτε, πάλι, μᾶς παρέχει ἔσθιν ἢ ἀλλοίως κάποια διαβεβαίωσιν ὅτι τὸ σύστημα θὰ ἀεξοκολούθησιν νὰ ὑπάρχη καὶ στὸ μέλλον μὲ τὴν παρούσα μορφή του. Οἱ ἀπαραίτητες

1. Robert A. Dahl, *Who Governs*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1961, σ. 311. Ἡ ὑπογράμμισις, δική μου.

2. Marion J. Levy, *The Structure of Society*, Princeton, Princeton University Press, 1952, σ. 148.

προϋποθέσεις (οί «προστακτικές λειτουργίες») μπορεί νά πάψουν νά υπάρχουν γιά πολλούς και διάφορους λόγους.

Η Ιστορία είναι γεμάτη από τά συντρίμματα που έχουν αφήσει όσα κοινωνικά συστήματα δέν στάθηκαν ικανά νά αναπτύξουν τούς μηχανισμούς που θά έξασφάλιζαν τήν επιβίωση τους. Ο προσδιορισμός όμως τών απαραίτητων προϋποθέσεων γιά τήν επιβίωση του κάθε κοινωνικού συστήματος, αποτελεί, υποστηρίζει ο Levy και οί όμοιόδεάτες του, τό πιό άξιόλογο βήμα πρὸς τήν καθεύθυνση τής έξακριβώσεως τών έσωτερικῶν πιέσεων και τών έξωτερικῶν προκλήσεων που δέχεται ένας θεσμός.

Η διαπίστωση ότι ή άνωμαλία πηγάζει και μέσα από τό σύστημα ίσως οδηγηση στην υιοθέτηση μεθόδων που θά επιφέρουν τή βελτίωσή του και πιθανώς τήν αλλαγή του.

Θά ήταν σφάλμα λοιπόν νά υποστηρίζεται πώς ή διατήρηση του κάθε συστήματος με τήν άλφα ή βήτα μορφή είναι ή πρέπει νά θεωρηται επιθυμητή. Αυτό όμως σέ πολλές περιπτώσεις δέν ισχύει. Τότε οί επικρίσεις έχουν κάποια βάση όπως θά δοῦμε πιό κάτω.

ή «δομολειτουργική» και ή «θεωρία τών αντίθεσεων»

Μιά άλλη ὁμος σχολή κοινωνιολόγων, που είναι γνωστή σάν «σχολή άνταγωνισμού», υποστηρίζει άκριβώς τό αντίθετο.¹ Ένδιαφέρεται δηλαδή και τονίζει τίς διαδικασίες έκεινες (δυσλειτουργίες) που αναπτύσσονται μέσα στο σύστημα και άποσκοποῦν στη διάλυσή του, σύμφωνα με τήν άρχή που διατύπωσε ο βαθυστόχαστος Hegel: «Κάθε συνείδηση επιδιώκει τό θάνατο τής άλλης.»

Η λειτουργική άποψη θεωρεί τή δομή των τάξεων, δηλαδή, τήν κοινωνική ιεράρχηση που υπάρχει σέ κάθε κοινωνικό σύστημα, όχι μόνο σάν αναπόφευκτο αλλά και σάν άπαρίτητο φαινόμενο. Η θεωρία τών «άνταγωνισμῶν» δίνει έμφαση στην έκμετάλλευση τών τάξεων, τήν τάση γιά επιβολή και έλεγχο τής μιάς επί τής άλλης, τήν πάλη ανάμεσα στα ὀργανωμένα συμφέροντα, τόν άνταγωνισμό ανάμεσα στα άτομα και στην προσπάθεια του κάθε ατόμου γιά τήν ικανοποίηση του προσωπικού του συμφέροντος σέ βάρος τής ὁλότητας. Άντίθετα, ή «λειτουργική» θεώρηση τής κοινωνι-

κής δράσεως τονίζει τήν τάση που υπάρχει σέ κάθε κοινωνικό σύστημα γιά άρμονία, συνοχή, σταθερότητα, ισορροπία, ὁμοφωνία και τάξη.

Η διαφορά των δύο άπόψεων αντικαθερφέζεται και στον τρόπο άκόμα θεωρήσεως τών πολιτικῶν φαινομένων, π.χ. τής έξουσίας, τής δυνάμεως, του σκοπού του κράτους, κτλ.

Γιά τούς πρώτους, παρατηρεί ο καθηγητής Duverger, ή πολιτική είναι μιá πάλη, μιá μάχη, είναι ή έξουσία, που επιτρέπει στα άτομα και στις ὁμάδες, που τήν κατέχουν, νά έξασφαλίσουν τήν κυριαρχία τους έναντι τήν κοινωνία και νά έπωφεληθῶν. Γιά τούς άλλους «ή πολιτική είναι μιá προσπάθεια γιά νά επικρατήσει ή τάξη και ή δικαιοσύνη, ή έξουσία, που έξασφαλίζει τό γενικό συμφέρον και τό κοινό καλό από τήν πίεση των διαφόρων διεκδικήσεων.»²

Γιά τούς μέν, ή πολιτική χρησιμεύει στη διατήρηση των προνομίων τής κυβερνήσεως τάξεως σέ βάρος τής πλειοψηφίας τῶ λαού. Γιά τούς δε, ή πολιτική αποτελεί τό μέσο γιά τήν πραγματοποίηση τής εντάξεως ὁλων των ατόμων στην κοινότητα «και τήν ίδρυση τής δικαίας Πόλεως, γιά τήν ὁποία μιλούσε και ο Άριστοτέλης.»³

Τά βασικά σημεῖα που διαχωρίζουν τίς δύο άπόψεις θά μπορούσαν νά άποδοθοῦν ὡς εξής:⁴

Δομολειτουργική Θεωρία	Θεωρία τών συγκρούσεων και τών αντίθεσεων
Κάθε κοινωνία αποτελείται από ένα σχετικά σταθερό σύνολο στοιχείων	Κάθε κοινωνία συνεχώς μεταβάλλεται. Η τάση γιά αλλαγή είναι έμφυτη σέ κάθε σύστημα
Κάθε κοινωνία αποτελείται από ένα καλῶς συνδεδεμένο και άρμονικά συντεταγμένο σύνολο στοιχείων	Κάθε κοινωνία ὑπόκειται στο νόμο τών αντίθεσεων και τών συγκρούσεων. Η πάλη των αντίθεσεων είναι έμφυτη
Κάθε στοιχείο τής κοινωνίας συμβάλλει κατά κάποιο τρόπο στις λειτουργίες τής	Κάθε στοιχείο τής κοινωνίας συμβάλλει στην αλληγή τής
Κάθε κοινωνία εδράζεται στην ὁμοφωνία των μελών τής	Κάθε κοινωνία λειτουργεί με βάση τόν έξαναγκασμό που άσκείται από ὀρισμένα μέλη πάνω σέ άλλα

Η μαρξιστική ανάλυση έρευνά τίς μη-κομμουνιστικές κοινωνίες τονίζοντας ιδιαίτερα τίς «ένδογενείς», «άντικειμενικές», «άσμφιλίστες» ταξικές άντιθέσεις. Η «λειτουργική» ανάλυση θεωρεί τό πολι-

1. Γιά μιá πλατύτερη μελέτη τής θεωρίας του «άνταγωνισμού», όπως έχει αναπτυχθῇ από τούς κοινωνιολόγους τής Δύσεως (πολλοί από τούς ὁποίους θεωροῦνται σάν «νεομαρξιστές»), βλέπε και τίς εξής εργασίες: Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, London, Routledge and Kegan Paul, 1961. R. C. North (και άλλου), «The Integrative Functions of Conflict», *Journal of Conflict Resolution*, Τόμος IV, 1960, σ. 355-374. Kenneth E. Boulding, *Conflict and Defense*, New York, 1962. Lewis Coser, *The Functions of Social Conflict*, New York, The Free Press of Glencoe, Inc., 1956.

2. Maurice Duverger, *Είσαγωγή στην Πολιτική* (μετάφραση Στάθη Οικονόμου), Αθήναι, Παπαζήσης, 1971, σ. 4.

3. Όμοιος.

4. Ralf Dahrendorf, «Toward a Theory of Social Conflict», (σ. 170-183), *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 2, No. 2 (1968), σ. 174.

τικό σύστημα σάν τὸν μηχανισμό πού ἐπιλύει διαφορὰς καὶ μετατρέπει τὶς δυσλειτουργίες, δηλ. τὶς σχέσεις καὶ καταστάσεις στὶς ὁποῖες ἐπικρατεῖ ἡ ἀντίθεση, σὲ καταστάσεις πού ἐπικρατεῖ μιὰ ὑποφερτὴ συμβίωση ἢ μιὰ δημιουργικὴ συνύπαρξη. Ἡ «λειτουργικὴ» θέσις ὑποστηρίζει ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον, εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναπτυχθῇ ἓνα πολιτικὸ σύστημα μιᾶς κάποιας μορφῆς πού θὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν ἀναφυόμενης ἀντιθέσεις καὶ τὴν ἐξέυρεση τρόπον ἐπιλύσεώς τους. Τὸ πολιτικὸ σύστημα εἶναι ὁ μηχανισμὸς μετατροπῆς τῶν δυσλειτουργικῶν σὲ «καλὲς» λειτουργίες. Ἀντιθέσεις πού ἐξαρθρῶνουν καὶ διαλύουν τὸ πολιτικὸ σύστημα δὲν ἔχουν θέσις στὴ «λειτουργικὴ» ἀνάλυση. Ἐνῶ παραδέχεται τὶς ἀντιθέσεις, τὼνίζει τὴν ὁμοιομορφία καὶ τὶς τάσεις ἐξισορροπήσεως τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος πού τὶς θεωρεῖ ἐνδogeneῖς καὶ πανταχοῦ παρούσες.¹ «Ἡ ἀναγνώριση ὅτι ὑπάρχει ὁμοιομορφία στὴ συμπεριφορά», γράφει ὁ Weaver, «ἀποτελεῖ ἕναν ἀπὸ τοὺς βασικοὺς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἐπιστὴμὴ ἐκπληρώνει τὸ μεγάλο της προορισμὸ: δημιουργεῖ ἀπὸ τὴ σύγχυση, τάξη καὶ ἀρμονία.»² Καὶ ὁ Bronowski συμπληρώνει ὅτι «Ἐπιστὴμὴ εἶναι ἡ ἐρευνα γιὰ τὴν ἀνέυρεση ἐνότητος μέσα ἀπὸ τὶς κρυμμένες ὁμοιομορφίες... Ὁ ἐπιστήμονας ψάχνει νὰ βρῇ τὴν ἀρμονία στὶς διαφορὰς ἐκφάνσεις τῆς φύσεως ἐρευνώντας τὶς ὁμοιότητες...»³

Ἡ μαρξιστικὴ θεωρία τὼνίζει τὸν ἀνταγωνισμὸ καὶ τὴν ἀντίθεση. Ἡ «ἐνότητα» διὰ μέσου τῶν «ἀντιθέσεων» τοῦ «λειτουργικοῦ» ὑποδείγματος, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ «ἓνα τέχνασμα τῆς καπιταλιστικῆς διανοήσεως» πού διαδίδεται μὲ σκοπὸ νὰ πείσῃ τὶς μᾶζες νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὴ «δική τους τὴν ἐκμετάλλευση». Ὁ μαρξισμὸς ἐνδιαφέρεται νὰ κτίσῃ μὲ τρόπο δυναμικὸ καὶ ἐπαναστατικὸ τὴν κοινωνία τοῦ μέλλοντος, στὴν ὁποία δὲν θὰ ὑπάρχῃ ἀνταγωνισμὸς. Εἶναι αὐτὸ πού πολὺ ἐπιγραμματικὰ διατύπωσε ὁ Μάρξ: «Οἱ φιλόσοφοι ἐξηγοῦσαν μόνον τὸν κόσμον, ἔτσι ἡ ἀλλοιῶς. Ἄλλα τὸ ζήτημα εἶναι: νὰ τὸν μεταβάλῃς.»⁴

Στὸν ὑποστηρικτὴ τῆς «λειτουργικῆς» μεθόδου αὐτὸ φαίνεται παράλογο καὶ ἐντελὸς ἄσχετο. Ἀλλωστε, ἡ χρῆσις τῆς βίας, καὶ τὰ γενικά «ἐξωπολιτικά», «ἐξοσυνταγματικά», «ἐξωκαθεστωτικά» μέτρα, ἂν χρησιμοποιηθοῦν μὲ κατάλληλο τρόπο, μποροῦν

νὰ συντελέσουν στὴ διατήρησις τοῦ συστήματος ἐξαλείφοντας ἢ μειώνοντας τὴν τυχὸν ἐνταση. Τέτοιον εἶδους «βία», «ἐπαναστατικά» φαινόμενα εἶναι δυνατόν νὰ ἀναλυθοῦν ἱκανοποιητικὰ στὰ πλαίσια τοῦ «λειτουργικοῦ» ὑποδείγματος. Τὸ νὰ τονίζουμε τέτοιες ἐκδηλώσεις, ὑποστηρίζουν οἱ «λειτουργικοὶ» εἶναι σὰν νὰ δίνουμε ὑπερβολικὴ ἐμφαση στὴν ὑπαρξὴ τῶν κανονικῶν ἀντιφάσεων καὶ ὄχι στοὺς μηχανισμοὺς τῆς ἐπιλύσεώς τους.⁵ Μὲ κίνδυνον νὰ φανοῦμε ἴσως ἄστοχοι στὴ σύγκρισή μας, θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε πὼς οἱ διαφορὰς αὐτὲς ἔχουν ἀντίκτυπο καὶ σ' ἄλλους τομεῖς.

Ὅποιοι ἔχει παρακολουθήσει τὴν ἀμερικανικὴ καὶ ρωσικὴ διπλωματία στὰ Ἡνωμένα Ἐθνη, ἔχει, νομίζουμε, μιὰ καθαρὴ εἰκόνα, μιὰν ἄμεση ἐμπειρία τῆς θεωρητικῆς (ιδεολογικῆς) αὐτῆς ἀντιθέσεως. Ἐπηρεασμένη ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς «ἀνοικτῆς ἀγορᾶς», ἡ ἀμερικανικὴ διπλωματία πιστεῖ στὴ συναλλαγὴ, τὸ συμβιβάζει καὶ τὴν τακτικὴ τὸν ὁμοιβαῖον ὑποχωρήσεων. Ὁ Ἀμερικανὸς παρουσιάζεται ἔτσι περισσότερο ρεαλιστὴς, περισσότερο «πολιτικὸς», συμβιβάζεται εὐκολότερα. Ὁ Ρώσος, καὶ περισσότερο ἀπ' αὐτὸν ὁ Κινέζος, παρουσιάζεται περισσότερο προσκολλημένος στὶς ἀρχές του, στὴ διαλεκτικὴ τοῦ θέσης. Θέλει καὶ πιστεῖ στὴν ἀπόλυτη νίκη μιᾶς θέσεως ἐπάνω σὲ μιὰ ἄλλη.

Ὁ Ἀμερικανὸς κοινωνιολόγος θεωρεῖ τὶς κοινωνικὰς σχέσεις ἀπὸ μιὰ θέσις «εὐδαιμονίας καὶ πληθμονῆς». Τὸν χαρακτηρίζει ἓνα συναίσθημα ὑπεροχῆς καὶ μιὰ θέλησις διατήρησεως τῶν προτύπων τῶν ὁπίων κατ' ἀρχὴν τὴν ἀξία δὲν ἀμφισβητεῖ. Εὐνοεῖ τὶς εἰρηνικὰς μεταρρυθμίσεις, τὶς ἀναπροσαρμογές, ἀπεχθάνεται τὶς ἀτόμοιες καὶ ριζικὰς ἀλλαγές. Περιμένει νὰ ἀλλάξουν οἱ συνθήκες καὶ μετὰ νὰ ἀκολουθήσουν τὰ νομικὰ πλαίσια πού θὰ τὶς ἐκφράσουν. Δὲν βιάζεται. Θεωρεῖ τὴν ἐπανάστασι καὶ τὴ βίαιαν ἀνατροπὴ «ἐξωπολιτικὴ», «παρὰπολιτικὴ», «παθολογικὴ». Ἐτσι παρουσιάζεται συντηρητικὸς στὴ σκέψιν, διστακτικὸς στὴ δράσι καὶ δύσπιστος στὴν ἀτόμοι ἀλλαγὴ. Αὐτὸ βέβαια τὸν καθιστᾷ περισσότερο ρεαλιστὴ.

Διαφορετικὴ εἶναι ἡ θέσις τοῦ μαρξιστοῦ κοινωνιολόγου. Ἐδῶ κυριαρχεῖ ἡ πίστις πὼς ἡ κάθε ἀλλαγὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ φέρῃ τὴ βελτίωσι, ἡ βία τὴν ἀνατροπὴ τοῦ «κατεστημένου», πού δὲν ἀξίζει νὰ διατηρηθῇ. Ὅσο περισσότερες καὶ ριζικότερες ἀλλαγές τόσο τὸ καλύτερο. Ἐπικρατεῖ ἡ πεποίθησις πὼς οἱ ἀλλαγές δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ συντελέσουν στὴν ἀνάπτυξιν. Ἡ ποσοτικὴ ἀλλαγὴ τελικὰ θὰ φέρῃ τὴν ποιοτικὴ. Ἡ δράσι εἶναι βασισμένη πάνω στὴν ὑπόθεσι πὼς ὑπάρχει μιὰ μοναδικὴ καὶ ἀπόλυτὴ ἀλήθεια στὸν χῶρον τῆς πολιτικῆς. Εἶναι μιὰ τάσι

1. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βλέπε W. W. Rostow, «Toward a General Theory of Action», *World Politics*, Vol. V, No. 4 (July 1953).

2. Warren Weaver, «Scientific Investigation» (σ. 1297-1300), *Science*, Vol. 143, No. 3612 (March 20, 1964), σ. 1298.

3. J. Bronowski, *Science and Human Values*, New York, Harper and Row, 1959, σ. 35.

4. Φρ. Ἐνγκελς, *Λοιδοβίκος Φόιερμπαχ καὶ τὸ τέλος τῆς κλασσικῆς Γερμανικῆς Φιλοσοφίας*, Προσθήκη II, 11, σ. 149, Α. I. Ράλλης, Ἀθήναι 1927.

5. Roy E. Jones, *The Functional Analysis*, London, Routledge and Kegan Paul, 1967, σ. 84.

δυναμική, αισιόδοξη καί γι' αὐτό μέ μεγάλες δόσεις ρομαντισμοῦ.

οἱ δύο ὕψεις τοῦ ἴδιου νομίσματος

Ἀπορεῖ κανεῖς πῶς εἶναι δυνατό νά ἀναπτυχθοῦν τόσο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες θεωρητικές ἀπόψεις στοὺς κόλπους μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ἐπιστήμης. Ἡ αἰτία βρίσκεται σ' ἐκεῖνο πού ἐννοοῦν λέγοντας («ισορροπία», αὐτὴ εἶναι ἡ λέξη-κλειδί. Πραγματικά, ποιές κοινωνικές δυνάμεις ὑπερτεροῦν καί συνθέτουν τὴν κοινωνική ζωή; Ποιές ἰδιότητες χαρακτηρίζουν καί προσδιορίζουν τὴν ἀνθρώπινη προσωπικότητα; Ἡ τάση γιὰ ἁρμονία, συνεργασία καί σταθερότητα ἢ ἡ τάση γιὰ δυσαρμονία, ἀνταγωνισμό καί ἀστάθεια;

Ποιοὶ ἔχουν δίκιο; Οἱ «λειτουργικοὶ» ἢ οἱ ὁπαδοὶ τῆς «θεωρίας τῶν ἀντιθέσεων»;

Μιά πιθανὴ ἀπάντηση θά ἦταν: «ἴσως καί οἱ δύο». Οἱ «λειτουργικοὶ» τονίζουν τίς «καλές» λειτουργίες (τίς διαδικασίες πού ἀποβλέπουν στὴ σταθερότητα καί ἰσορροπία τοῦ συστήματος). Οἱ μαρξιστές, τίς δυσλειτουργίες (αὐτὲς πού ἀποβλέπουν στὴν τάση γιὰ δυσαρμονία καί ἀντισορροπία, γιὰ συνεχὴ ἀλλαγὴ). Καί οἱ δύο ὁμοῦς αὐτὲς τάσεις δραστηριότητος πρέπει νὰ θεωρηθοῦν σάν δύο πλευρὲς τοῦ αὐτοῦ νομίσματος. Ἡ οὐσία τῆς πολιτικῆς μὲ ἄλλα λόγια, ἡ πραγματικὴ τῆς φύσης εἶναι πάντοτε καί παντοῦ διφυσή.

Τὸ Κράτος, καί γενικώτερα ἡ κατεστημένη ἐξουσία, μπορεῖ νὰ παρασταθῇ κατὰ τὴν ἐκφραση τοῦ Duverger «μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἰανοῦ», τοῦ θεοῦ μέ τίς δύο ὕψεις: ἐργαλεῖο κυριαρχίας ὀρισμένων τάξεων πάνω σ' ἄλλες καί, σύγχρονα, μέσο ἀφομοιώσεως ὄλων τῶν ἀτόμων στὴν κοινότητα γιὰ τὸ γενικό καλό.

Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε καί πάλι τὴ γλῶσσα μας, καμιά κοινωνία δὲν εἶναι τελείως ἐξισορροπημένη καί πλήρως ὁλοκληρωμένη. Κανένα κοινωνικό σύστημα δὲν ἔχει συντεταγμένους τίς σχέσεις τῶν μελῶν του μέ πλήρη συμμετρία καί ἁρμονία.

Σπάνια τὸ ἄτομο εἶναι ἀπόλυτα προσκολλημένο στὸ σύστημα καί ἁρμονικά ἐνσωματωμένο στὸ σύνολο. Κανένα πολιτικό σύστημα δὲν ἔχει κατορθώσει νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀπόλυτα τίς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, τὰ διαφορετικά γούστα, τίς προσωπικὲς προτιμήσεις, τίς ἰδιαιτέρες ἐπιθυμίες ἢ τὰ ὁμαδικὰ συμφέροντα τῶν μελῶν του.

Ἡ κάθε ἀνθρώπινη ὁμάδα ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα ἓνα ἐξελλισσόμενο, ἀναπτυσσόμενο καί δυναμικά καθοριζόμενο σύστημα σχέσεων πού ποτέ, ἢ πολὺ σπάνια καί γιὰ ἐλάχιστο χρονικό διάστημα, κατορθώνει νὰ βρίσκεται σὲ πλήρη ἁρμονία καί ἐξισορρόπηση. Ἡ κοινωνικὴ συμβίωση εἶναι ἕνας διαρκὲς ἀγῶνας πού δημιουργεῖ τὸ μεγάλο δίλημμα

τῆς πολιτικῆς: «Ποιὸς κατορθώνει τί, πότε καί πῶς».¹

Καὶ τὸ ἀντίθετο ὁμοῦς εἶναι ὀρθό. Ὑπάρχουν ἀναρίθμητα σημεῖα ἐξέως πού δὲν εἶναι τεχνητὰ κατασκευάσματα ἀλλὰ πηγάζουν, θὰ μπορούσε κανεῖς νὰ πῇ, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι αὐτὸ πού ἀκούγεται συχνὰ ἀπὸ τὸν πολιτικό ἢ τὸν κληρικό: «εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀνακαλύψουμε ὅσα μᾶς ἐνώνουν ἀντὶ νὰ πελαγοδρομήσουμε ἀναζητῶντας αὐτὰ πού μᾶς διχάζουν». Εἶναι αὐτὸ πού διαπιστώνει ὁ ἀνῆσυχος καί παρατηρητικὸς διανοητής: «Ὁ ἁρμονικὸς πλοῦτος μιᾶς ἐποχῆς εἶναι ἡ ὀργανικὴ πολυφωνία τῆς».² Εἶναι αὐτὸ πού ἐδῶ καί αἰῶνες διατύπωνσε ὁ Ἡράκλειτος: «Ἡ ἁρμονία εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν συνεχῶς συγκρουομένων ἀντιθέσεων».³

Οἱ συγκρούσεις καί οἱ ἀντιθέσεις δηλαδὴ δὲν εἶναι τὰ μόνα στοιχεῖα πού διαμορφώνουν τὴ ζωή. Εἶναι καί οἱ ἀντιδράσεις μας στὶς καταλυτικὲς, διασπαστικὲς δυνάμεις. Ὅπως γράφει ὁ Ziman, καθηγητὴς τῆς Φυσικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μπρίστολ:

Ἡ ἀπάντηση τῆς ἱστορίας στὴν τυραννία καί τὴν ἀνευθυνότητα ἀτόμων καί θεσμῶν δὲν εἶναι μόνον τὸ προσωπικὸ μαρτύριο, ὁ ἐπιτήδειος συμβιβασμός ἢ τὸ κήρυγμα σὲ μὴ εἰσακουόμενες ὁμιλίες. Ἡ σοφία τῆς κοινωνίας δημιουργεῖ μιὰ ἀντίδοτη ὀργανωμένη δύναμη: τὸ Κοινοβούλιον καὶ συγκρατὴ τὸ Βασίλειον, τὰ δικαστήρια καὶ συγκρατοὶ τῆς ληστείας, οἱ ἐργαστικὲς ἐνώσεις καὶ συγκρατοὶ τῆς ἐκμετάλλευσης τῆς ἐργασίας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.⁴

Γενικά ἐπικρατεῖ ἡ πίστις ὅτι παράλληλα μέ τὴν τάση γιὰ ἀνισορρόπηση καί ἀνταγωνισμό ὑπάρχει καί ἡ τάση γιὰ ἐξισορρόπηση καί ἁρμονία. Ἡ κοινωνία δημιουργεῖ τὰ ἀντίσώματα πού σκοπὸ ἔχουν τὴ σταθεροποίηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι βραβεῖο Νομπέλ καθιερώθηκε ἀπὸ τὸν ἐφευρέτη τῆς δυναμιτίδος.

Ἡ ἀντίθεση καί ὁ ἀνταγωνισμός πάντα ὑπάρχει σὲ κάθε κοινωνικό σύστημα. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις ὅρια, πέρα ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν θὰ μπορούσαν νὰ ἐπεκταθοῦν χωρὶς νὰ διαρραγῇ ἡ ἐνότητα καί νὰ διαλυθῇ ἡ συνθετικὴ οὐσία τοῦ συστήματος. Ὅταν αὐτὸ συμβῇ τὸ σύστημα παύει νὰ ὑπάρχῃ.⁵

Καί οἱ ἀντιπροσωπευτικώτεροι πρακτικοὶ τοῦ μαρξισμοῦ ὁμοῦς, ὅπως ὁ Ὅτο Σίκ, Ὑπουργὸς Οἰ-

1. Harold D. Lasswell, *Who Gets What, When, How*, New York, Meridian Books, 1958.

2. Ἀγγελος Τερζάκης, «Ἡ Μοναδικὴ Φωνὴ μας», *Βῆμα* 19 Ἰανουαρίου 1971.

3. «τὸ ἀντίζενον συμφέρον καί ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν» [καὶ πάντα κατ' ἐπὶν γίνεσθαι]. Fr. Voss. (Diels-Kranz), 22, 8.

4. Τὸ ἄρθρο τοῦ John Ziman μέ τίτλο, «Impact of Science on Society» δημοσιεύθηκε ἀρχικά στὸ περιοδικὸ τῆς UNESCO. Ἀναδημοσιεύθηκε στὰ ἑλληνικά μέ τίτλο «Εἶναι οἱ Ἐπιστήμονες Ὑπεύθυνοι» στὸν *Οικονομικὸ Ταχυδρόμο*, 20 Ἰανουαρίου 1972, σ. 15.

5. Parsons and Shils, ἐνθ' ἄν., σ. 98.

συμπέρασμα

κοινωνικῶν τῆς Κυβερνήσεως Ντοϋμπτσεκ, παραδέχονται ὅτι οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις πρέπει τελικὰ νὰ ἐξισορροπηθοῦν. (Στὴ Σοβιετικὴ Ρωσία καὶ σ' ὅλες τὶς λαϊκὲς δημοκρατίες), γράφει ὁ Σίκ, «θεωρητικὰ ἔχουν καταργηθῇ οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν πιά ἰδιοκτητὲς ἰδιωτικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ὁμως, σήμερα ὑπάρχουν ἀντιθέσεις συμφερόντων μεταξύ ὀρισμένων ὁμάδων τοῦ πληθυσμοῦ καὶ γι' αὐτὸ καθίσταται ἀπαραίτητὴ ἡ πραγματικὴ δημοκρατία, μιὰ δημοκρατία, ὅπου τὰ συμφέροντα αὐτὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν καὶ νὰ ἰσορροπήσουν.»¹

Ἀκόμῃ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι τόσο οἱ μαρξιστὲς ὅσο καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῶν «θεωριῶν τῆς ἀντιθέσεως», ἂν καὶ εὐνοοῦν οἱ μὲν πρῶτοι τὶς ἐπαναστατικές, οἱ δὲ δεῦτεροι τὶς γρήγορες ἀλλαγές, ἐν τούτοις, ὅλοι ὑπολογίζουν στὴν ἐξελικτικὴ ροὴ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων. Ὅλοι λίγο-πολύ ἀναφέρονται στὶς «φάσεις» ἢ τὰ «στάδια». Ποιά εἶναι ἐξ ἁλλου ἡ ἔννοια τῆς «μονίμου ἐπαναστάσεως» γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦν οἱ μαρξιστὲς;

Ὅταν ὑποστηρίζουν πὼς σὲ μιὰ κοινωνία «ὅταν ἀλλάξῃ ὁ συσχετισμὸς τῆς ἰδιοκτησίας, ἀλλάζουν καὶ οἱ κρατικὲς ἐνέργειες», τί ἄραγε ἐννοοῦν; Ἀσφαλὸς ὅτι πρέπει νὰ λάβουν χώρα ὀρισμένους κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις ὥστε νὰ σχηματισθῇ ἡ καινουργία ἰσορροπία ἀνάμεσα στὴν οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἰσορροπία πρέπει νὰ ἐπιτευχθῇ, ἔστω καὶ βίαια, μὲ ἐπανάσταση. (Γιὰ πολλοὺς αὐτὸ εἶναι ἡ ἀπόφευκτο).

Στὸ σημεῖο, ὁμως, αὐτὸ πρέπει νὰ εἴμαστε προσεκτικοί, ὥστε νὰ μὴ τονίσουμε τὶς ὁμοιότητες πέρα ἀπ' ὅ, τι πρέπει. Διαφορετικὰ, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ φθάσουμε σὲ ἀπαράδεκτα συμπεράσματα. Ἐπὶ πλεόν, ἡ ἐπέκταση τῆς συζητήσεως θὰ μπορούσε νὰ μᾶς παρασύρῃ σὲ τομεῖς ξένους ἰσως πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς παρούσης μελέτης.

1. «Συζητήσεις Ὅτο Σίκ καὶ Ρ. Ἀρόν», *Ἑλευθερος Κόσμος*, 20 Αὐγούστου, 1970. Ἡ ὑπογράμμιση, δική μου.

Τὸ πόσο ἀποτελεσματικὴ θὰ εἶναι ἡ μέθοδος τῆς «δομολειτουργικῆς» ἀναλύσεως τελικὰ θὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὴν φαντασία καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἐνστικτο τοῦ ἐρευνήτοῦ νὰ τὴν χρησιμοποίησιν μᾶλλον σὰν ἀφετηρία τῆς ἐρευνῆς τοῦ παρὰ σὰν «βιβλικὴ ἐντολή» ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν πρέπει νὰ παρεκκλίνῃ. Τὰ κενὰ καὶ οἱ ἀσάφειες τῆς μεθόδου πρέπει νὰ χρησιμεύουν σὰν προειδοποίηση καὶ σὰν πρόκληση. Ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ διατύπωση μιᾶς μεθόδου ἀναλύσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν φαινομένων (τῆς κατατάξεώς τους, τῆς ἐρμηνείας τους, τῆς περιγραφῆς τους καὶ ἴσως τῆς προβλέψεώς τους) ποὺ ἄρχισε ἐδῶ καὶ ἑκατοντάδες χρόνια, συνεχίζεται. Κάθε ἐποχὴ κτίζει τὰ δικά της πρότυπα, εἰσάγει τὰ δικά της μέτρα καὶ σταθμὰ.

Ἡ «δομολειτουργικὴ» θεωρία ἔχει βαθιεῖς ρίζες στὴ δυτικὴ κοινωνιολογικὴ σκέψη. Ἀπὸ τοὺς Malinowski καὶ Brown ὡς τοὺς Parsons καὶ Merton μιὰ πλειάδα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀξιόλογα δνόματα διακρίθηκαν σ' αὐτὸν τὸν τομέα τῆς κοινωνιολογίας. Ἡ ἐπίδρασις τῆς συνεχῶς ἐπεκτείνεται καὶ σὲ κλάδους ποὺ εἶχαν μείνει ἀδιάφοροι μέχρι πρόσφατα. Ἡ διείσδυσίς της στὴ σύγχρονῃ πολιτικὴ σκέψη μὲ τὴν παρούσα μορφή ἀποτελεῖ πρόσφατο φαινόμενο. Ὅπως διαπιστώνει ὁ κυριώτερος ἐκπρόσωπος τῆς «λειτουργικῆς κινήσεως» στὴν πολιτικὴ ἐπιστήμην Gabriel Almond, «τίποτε στὴν πραγματικότητα δὲν ἔχει προστεθῇ στὴ λειτουργικὴ θεωρία τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τῆς διακρίσεως τῶν ἐξουσιῶν.»² Παρ' ὅλες, ὁμως, τὶς ἀτέλειές της ἡ «λειτουργικὴ» ἀνάλυση παρουσιάζει σήμερα τὴν πιὸ θετικὴ πρόκληση σὲ πολλοὺς τομεῖς ἐρευνῆς.

1. Gabriel Almond, *Political Development*, Boston, Little Brown Co., 1970, σ. 13.

«Κατὰ τὸ παρελθόν... οἱ ἀλλαγές συνέβαιναν μὲ ἄργον ρυθμὸ. Ὁ ἄνθρωπος εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ προσαρμόζεται ἀσυναίσθητα, «ὀργανικά». Σήμερα... ἀντιμετωπίζοντας τὴ δυνατότητα νὰ μεταβάλῃ τὰ γένη, νὰ δημιουργῇ νέα εἶδη, νὰ κατοική νέους πλανῆτες ἢ νὰ ἐπηρεάζῃ δυσμενῶς τὴν δημογραφικὴ σύσταση τῆς γῆς μας, ὁ ἄνθρωπος θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ συνειδητὰ τὸν ἑλεγχὸ τῆς ἐξελιξέως του γιὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴ «σύγκρουση μὲ τὸ μέλλον». Ἀντὶ νὰ ἐπαναστατῇ κατὰ τοῦ μέλλοντος θὰ πρέπει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ αὐτὴ στιγμὴ κι ἐμπρὸς νὰ τὸ προβλέψῃ καὶ νὰ τὸ προγραμμάτισῃ».

Alvin Toffler, *Future Shock*, New York, Bantam Book 1971, σ. 485